

Ellen Meiksins Wood: Kapitalismen och människans frigörelse

Innehållsförteckning

I. Kapitalistisk jämlikhet och ojämlikhet.....	2
Rättfärdigandet av slaveriet.....	4
II. Frågan om demokrati.....	6
Den atenska genombrytningen.....	7
Nedvärderingen av medborgarskapet.....	9
III. Kvinnans ställning.....	11
IV. Kapitalismen och den utomekonomiska sfären.....	13
Klassmystifiering.....	15

[Ur [New Left Review](#), I/167 januari/februari 1988. Artikeln är en föreläsning ("Isaac Deutscher Memorial Lecture"), som Meiksins Wood höll den 23 november 1987, vid London School of Economics. Bara noter har lagts till. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Låt mig först säga något om Isaac Deutscher, inte bara som någon sorts rituell hyllning till denna tilldragelse, utan för att det verkar passande för det jag ska säga i mitt föredrag och den anda jag avser att hålla det i. Jag kände inte Isaac Deutscher, men jag har fått ett ganska starkt intryck av vilken sorts person han var, och den sorts politiska röst han representerade, och det förefaller för mig vara just en sådan röst vi behöver mycket av nu. Liksom många andra har jag speciellt imponerats av hans stabila och balanserade engagemang i socialismen – och jag säger stabilitet fullt medvetet, inte för att förmedla en envis dogmatism, utan tvärtom de sorts balanserade, självständiga och kritiska bedömningar som till exempel gjorde att han utan ursäkt kunde hylla Oktoberrevolutionen samtidigt som han aldrig dolde dess färd och förvanskningar, vid en tidpunkt då så många andra svängde våldsamt mellan blind dyrkan och ynkligt förnekande av socialismen överhuvudtaget. Eller den stabilitet som fick honom att arbeta som marxistisk intellektuell under perioder av dämpad klasskamp, medan så många andra gav upp och gav sig iväg på jakt efter olika intellektuella och politiska trender.

Jag tror att denna stabilitet har något med Deutschers genomtänkta syn på socialismen att göra. Den värdesatte dess löfte om människans frigörelse utan att hysa några romantiska illusioner att den skulle bota människans alla sjukdomar, att den på ett mirakulöst sätt med Shelleys ord skulle göra folk "fria från skuld eller smärta". En gång sa han att socialismen inte var "utvecklingens sista, perfekta produkt, eller ... historiens slut, utan snarare då ... historiens början".¹ Det är just sådana balanserade bedömningar vi är i så trängande behov av idag, och det betyder både att förstå det sätt på vilket socialismen inte är historiens slut, inte slutet på människans befrielse, utan också de sätt på vilka den är början. Vi måste också ge samma omdöme om den socialistiska omvandlingens medel och förmedlingar som om dess mål. I ett tal till amerikanska studenter vid studentaktivismens höjdpunkt på 1960-talet, gav Deutscher ett inte helt välkommet budskap: "Ni är väldigt aktiva i sam-

1 Deutscher, [Den socialistiska människan](#), på marxistarkiv.se, s 6.

hällslivets utkanter, och arbetarna är passiva i dess kärna. Det är vårt samhälles tragedi. Om ni inte tar itu med den kontrasten, kommer ni att bli besegrade.”²

Det förefaller för mig som om en liknande kontrast är vår tragedi just nu, och vi måste ha samma balans när vi måste inse att starka och lovande frigörelseimpulser pågår, men att de kanske inte är aktiva i det kapitalistiska samhällets mitt och kanske inte befriar oss från dess förtryck. Även vi måste ta itu med denna kontrast eller besegras.

Dessa tvistefrågor är mycket levande, speciellt eftersom det inom vänstern inte längre tas för givet att det avgörande slaget för människans frigörelse kommer att ske på det ”ekonomiska” området, på klasskampens hemmaplan. För väldigt många människor har betoningen flyttat till kamp för vad jag kommer att kalla *utomekonomiska tillgångar* – könsfrigörelse, jämlikhet mellan raserna, fred, ekologisk hälsa, demokratiskt medborgarskap. Varenda socialist bör vara engagerade för dessa mål – i själva verket har det socialistiska projektet om *klassens* frigörelse alltid varit, eller borde ha varit, ett medel för det större målet med människans frigörelse. Men detta engagemang löser inte centrala frågor om hur kampen förmedlas och genomförs, och de löser förvisso inte frågan om klasspolitik. En hel del behöver fortfarande sägas om villkoren för att uppnå dessa utomekonomiska tillgångar. Om vår utgångspunkt är *kapitalismen* behöver vi i synnerhet veta exakt vad för sorts utgångspunkt det är. Vilka gränser sätter den kapitalistiska regimen upp, och vilka möjligheter skapar den, med sitt materiella system och hur dess samhällsmakt är gestaltad? Vilken sorts förtryck kräver kapitalismen, och vilken sorts frigörelse kan den stå ut med? Och speciellt: vilken användning har kapitalismen av utomekonomiska tillgångar, hur uppmuntrar den dem och hur gör den motstånd mot att uppnå dem? Och så vidare. Jag vill börja med att besvara dessa frågor, och vartefter resonemanget utvecklas ska jag försöka förtydliga dem genom att göra en del jämförelser med förkapitalistiska samhällen.

1. Kapitalistisk jämlikhet och ojämlikhet

Låt mig börja med att säga att vissa utomekonomiska tillgångar helt enkelt inte är förenliga med kapitalismen, och jag tänker inte tala om dem. Jag är till exempel säker på att kapitalismen inte kan ge världsfred. För mig förefaller det självklart att den kapitalistiska ackumulationens expanderande, konkurrerande och exploaterande logik inom ramen för ett system med nationalstater på lång och kort sikt måste vara destabiliserande, och att kapitalismen – och dess för tillfället mest aggressiva och äventyrliga kraft, USA:s regering – är och för överskådlig framtid kommer att vara det största hotet mot världsfreden. Inte heller tror jag att kapitalismen kan undvika ekologisk förödelse. Den kan anpassa sig till ett visst mått av ekologisk omsorg, speciellt när teknologi för miljöskydd i sig själv är lönsamt på marknaden. Men den i grund och botten oförnuftiga jakten på kapitalackumulation, som underordnar allting under kapitalets egen expansion och så kallade tillväxt, är oundvikligen fientlig mot en ekologisk balans. Men det måste tilläggas att frågor om fred och ekologi inte passar särskilt bra för att skapa starka antikapitalistiska krafter. I viss mening är problemet själva deras *mångsidighet*. De utgör inga samhällskrafter därför att de helt enkelt inte har någon specifik samhällsidentitet – eller åtminstone inte utom på de ställen där de korsar klassförhållanden, som i fallet med de ekologiska frågor som uppstår på grund av att arbetare förgiftas på arbetet, eller tendensen att koncentrera nedsmutsning och avfall till arbetarnas bostadsområden snarare än i

² Deutscher, 'Marxism and the New Left', i *Marxism in Our Time*, Jonathan Cape, London 1972, 74.

privilegierade förorter. Men när det kommer till kritan är det inte mer i kapitalisternas än i arbetarnas intressen att utplånas av en atombomb eller lösas upp av surt regn. Man kan lika väl säga, att med tanke på kapitalismens faror borde ingen förnuftig person stöda den, men saker och ting fungerar helt enkelt inte så.

Situationen med ras- och könsfrågan är nästan den motsatta. Antirasism och antisexism har förvisso en specifik samhällsidentitet och kan skapa starka sociala krafter. Men det är inte så uppenbart att ras- eller könsjämlighet står i motsättning till kapitalismen, eller att kapitalismen inte kan stå ut med dem på samma sätt som den inte kan ge världsfred eller respektera miljön. Var och en av dessa utomekonomiska tillgångar har alltså sitt eget speciella förhållande till kapitalismen, och var och en av dem kräver en noggrann analys. Men eftersom tiden är begränsad kommer jag att göra några mycket allmänna preliminära påpekanden om ras och kön för att illustrera kapitalismens tvetydighet i detta avseende. Sedan kommer jag att koncentrera mig på frågan om demokrati, även om jag under den rubriken också kommer att ha mer att säga om vissa sidor av könsförtrycket.

Den första punkten om kapitalismen är att den är unikt likgiltig inför samhällsidentiteten hos de människor den suger ut. Det är ett typiskt fall av goda nyheter och dåliga nyheter. Först de – mer eller mindre – goda nyheterna. Till skillnad från tidigare produktionssätt är inte kapitalismens utsugning oupplösligt knuten till utomekonomiska, juridiska eller politiska identiteter, ojämlikheter eller skillnader. Utvinningen av mervärde från lönearbetarna äger rum i ett förhållande mellan formellt fria och jämlika individer, och förutsätter inte några skillnader i juridisk eller politisk ställning. I själva verket finns det en definitiv tendens hos kapitalismen att *undergräva* sådana skillnader, och till och med vattna ur identiteter som kön eller ras, eftersom kapitalet strävar efter att suga upp folk i arbetsmarknaden och reducera dem till utbytbara arbetsenheter utan någon speciell identitet. Å andra sidan är kapitalismen mycket flexibel i sin förmåga att utnyttja, och även överge, speciella samhälleliga förtryck. En del av de dåliga nyheterna är att kapitalismen troligen kommer att införliva allt utomekonomiskt förtryck som finns historiskt och kulturellt tillgängligt i det givna sammanhanget. Sådana kulturella arv kan till exempel gynna kapitalismens ideologiska herravälde genom att dölja dess inneboende tendens att skapa underklasser. När arbetarklassens minst privilegierade sektorer knyts till utomekonomiska identiteter som kön eller ras, som de ofta gör, kan det se ut som om dessa sektorer existerar på grund av andra orsaker än det kapitalistiska systemets nödvändiga logik. Det handlar givetvis inte om någon sorts kapitalistisk konspiration för att föra folk bakom ljuset. För det första fungerar rasism och sexism delvis så bra i det kapitalistiska samhället därför att de faktiskt kan fungera till fördel för vissa delar av arbetarklassen under konkurrensen på arbetsmarknaden. Men poängen är, att om kapitalet får fördelar av rasism eller sexism, så är det inte på grund av någon strukturell benägenhet till rasojämlikhet eller könsförtryck hos kapitalismen, utan tvärtom därför att de *döljer* det kapitalistiska systemets strukturella verklighet och eftersom de splittrar arbetarklassen. Hursomhelst kan en kapitalistisk utsugning i princip genomföras utan att bry sig om hudfärg, ras, tro, kön, eller vara beroende av utomekonomisk ojämlikhet eller skillnader. Än mer: kapitalismens utveckling har skapat ett ideologiskt tryck mot sådan ojämlikhet och sådana skillnader i en omfattning som saknar motstycke i de förkapitalistiska samhällena.

Men vi stöter genast på några motsättningar. Låt oss betrakta exemplet ras. Trots kapitalismens strukturella likgiltighet inför utomekonomiska identiteter (eller i viss mening på grund av det), har dess historia kännetecknats av de troligen mest elakartade rasismer som någonsin funnits. Den

utbredda och djupt rotade rasismen mot svarta i väst tillskrivs ofta det kulturella arv från kolonialismen och slaveriet som beledsagade kapitalismens utbredning. Men även om denna förklaring förvisso är övertygande fram till en viss punkt, så är den vid närmare eftertanke i sig själv inte tillräcklig. Ta det extrema exemplet med slaveri. En jämförelse med de enda andra historiskt kända exemplen på ett så omfattande slaveri, kommer att visa att det inte finns något automatiskt i att förknippa slaveri med en så hätsk rasism, och kan antyda att detta ideologiska resultat är något som är specifikt för kapitalismen. En del personer kan bli överraskade av att få höra, att tanken på att slaveri kunde rättfärdigas med naturliga ojämlikheter mellan människor aldrig slog igenom i det antika Grekland och Rom, trots att slaveri var nästan allmänt accepterat. Det enda nämnvärda undantaget, Aristoteles uppfattning om naturligt slaveri, fick aldrig någon allmän spridning. En vanligare åsikt verkar ha varit att slaveri var en allmänt accepterad uppfattning, som även om den var allmän bara rättfärdigades genom att den var användbar. Det erkändes i själva verket till och med att denna användbara institution var *mot naturen*. Denna uppfattning finns inte bara i den grekiska filosofin utan erkändes även i de romerska lagarna. Det har till och med hävdats att slaveri var det enda fallet i Roms lagar där det fanns en erkänd konflikt mellan *ius gentium*, ländernas vanliga lagar, och *ius naturale*, naturens lagar.³

Rättfärdigandet av slaveriet

Detta är inte betydelsefullt för att det ledde till att slaveriet avskaffades, vilket det förvisso inte gjorde, och inte heller mildrar det det antika slaveriets fasor. Det är viktigt att notera därför att det, i motsats till det moderna slaveriet inte verkade finnas något pressande behov av att rättfärdiga denna vidriga institution med att vissa raser var underlägsna. Etniska konflikter är troligen lika gamla som civilisationen, och det finns en lång historia av att försvaret av slaveriet baserade sig på bibliska historier om ett besudlat arv. Men den moderna rasismen är något annat, en mer brutalt systematisk uppfattning om en inneboende och *naturlig* underlägsenhet, som började få vind i seglen i slutet av 1600- och början av 1700-talet och nådde sin höjdpunkt på 1800-talet, då det förstärktes med pseudovetenskapliga *biologiska* rasteorier, och fortsatte som ett ideologiskt stöd för det koloniala förtrycket även sedan slaveriet hade avskaffats.

Man frestas alltså att fråga vad det är hos kapitalismen som skapade detta ideologiska behov, detta behov av något som är liktydigt med en teori om ett *naturligt*, inte bara allmänt förekommande, slaveri. Och åtminstone en del av svaret måste finnas i en paradox. Medan det koloniala förtrycket och slaveriet spred sig i kapitalismens utposter, så blev arbetskraften på hemmaplan alltmer proletariserad. Och lönearbetets utbredning, kontraktsförhållandet mellan formellt fria och jämlika individer, förde med sig en ideologi om formell jämlikhet och frihet. I själva verket har denna ideologi, som på ett juridiskt och politiskt plan förnekar att de kapitalistiska ekonomiska relationerna i grunden är ojämlika och ofria, alltid varit en livsnödvändig del av kapitalismens herravälde. I viss mening var det alltså just det strukturella trycket *mot* utomekonomiska skillnader som gjorde det nödvändigt att rättfärdiga slaveriet genom att utesluta slavarna från den mänskliga rasen, göra dem till icke-personer som befann sig utanför frihetens och jämlikhetens normala universum. Det kanske är på grund av att kapitalismen inte erkänner några utomekonomiska

³ Exempelvis skrev den romerska juristen Florentinus att: "Slaveri är en av *ius gentiums* institutioner där någon, i strid mot naturen, underkastas någon annans *dominium*." Se M I Finley, "Was Greek Civilization Based on Slave Labour?" och "Between Slavery and Freedom", i *Economy and Society in Ancient Greece*, Chatto and Windus: London 1981, s 104, 113, 130.

skillnader mellan människor som personer måste göras mindre mänskliga, för att hysa slaveriet och kolonialismen som i detta historiska ögonblick var så nyttiga för kapitalet. I Grekland och Rom räckte det att identifiera folk som utbölingar på grund av att de inte var *medborgare*, eller att de inte var greker eller romare. Under kapitalismen verkar kriteriet för bannlysning vara att uteslutas från den mänskliga rasens huvuddel.

Eller betrakta fallet med könsförtryck.⁴ Här är inte motsättningarna riktigt lika iögonfallande. Om kapitalismen har förknippats med en hätskare rasism än någonsin tidigare, så är i alla fall inte jag alls övertygad om påståendet att kapitalismen har skapat mer extrema former av könsförtryck än vad som fanns i de förkapitalistiska samhällena. Men även här finns en paradoxal kombination av strukturell likgiltighet inför, faktiskt tryck mot, denna utomekonomiska ojämlikhet, och en sorts systematisk opportunist som låter kapitalismen utnyttja den. I typfallet utnyttjar kapitalismen i de utvecklade kapitalistiska länderna i väst könsförtryck på två olika sätt: det första delar den med andra utomekonomiska identiteter, som ras och till och med ålder, och den är i viss mån utbytbar med dem som ett sätt att upprätta underklasser och ge ideologisk täckmantel; det andra sättet är speciellt för kön: det fungerar som ett sätt att organisera den samhälleliga reproduktionen i vad som (kanske felaktigt) anses vara det billigaste sättet.⁵ Med det nuvarande sättet att organisera könsförhållandena kan kapitalet hålla ner sina kostnader för att reproducera arbetskraften – eller så har det i allmänhet ansetts – genom att lägga kostnaderna för barnafödande och barnuppfostran på familjens privata sfär. Men vi måste inse, att från kapitalets synvinkel skiljer sig inte dessa speciella kostnader från de andra. Ur kapitalets synvinkel skiljer sig inte barnledighet eller daghem på något kvalitativt sätt från låt oss säga ålderspensioner eller arbetslöshetsförsäkringar – de är allihopa oönskade kostnader. I allmänhet är kapitalet mot alla sådana kostnader – trots att det aldrig hade kunnat överleva utan åtminstone en del av dem. Men poängen är att det i detta avseende lika väl kan tolerera jämlikhet mellan könen som att acceptera offentlig sjukvård eller socialförsäkringar.

Även om kapitalismen kan använda och verkligen använder könsförtryck, så har detta förtryck ingen prioriterad plats i det kapitalistiska systemet. Kapitalismen kan överleva om allt förtryck mot kvinnor i egenskap av kvinnor försvinner – medan den inte, per definition, skulle överleva om utsugningen av klassen utrotades. Det innebär inte att kapitalismen har gjort kvinnans frigörelse nödvändig eller oundviklig. Men det betyder verkligen att det inte finns något strukturellt behov, eller ens stark systematisk benägenhet, till könsförtryck i kapitalismen. Jag kommer senare att säga en del saker om hur kapitalismen i detta avseende skiljer sig från de förkapitalistiska samhällena.

Jag har tagit upp dessa exempel för att illustrera två viktiga punkter: att kapitalismen verkligen har en strukturell tendens bort från utomekonomisk ojämlikhet, men att det är ett tveeggat svärd. De strategiska slutsatserna är att kamp som bara förstås i rent utomekonomiska termer – till exempel som varande enbart mot rasism eller könsförtryck – i sig själva inte är ödesdigert farliga för kapitalismen, att den kan lyckas utan att bryta ner det kapitalistiska systemet, men att den samtidigt troligen inte kommer att lyckas om den fortsätter att vara åtskild från den antikapitalistiska kampen.

4 De följande två styckena grundar sig, med vissa förändringar, på ett tal som jag höll vid Socialist Scholars Conference i april 1986, och som senare publicerades i *Against the Current*.

5 Jag har satt upp förbehåll för detta yttrande, eftersom jag har fått höra att det finns viktig ny forskning som hävdar att statligt finansierad barnomsorg kan vara billigare för kapitalet, men jag känner inte till resonemanget.

II. Frågan om demokrati

Jag vill nu lite mer utförligt ta upp en annan aspekt på denna tvetydighet, frågan om demokrati under kapitalismen. Det kan inte finnas något tvivel om att kapitalismen har möjliggjort en aldrig tidigare skådad utvidgning av medborgarskapet, och det har alltid varit en central fråga för socialismen vilken strategisk betydelse detta faktum ska tillskrivas. Det har nästan ända från början funnits en socialistisk tradition som tar för givet att kapitalismens formella juridiska och politiska jämlikhet, i kombination med dess ekonomiska ojämlikhet och ofrihet, kommer att skapa en dynamisk motsättning, en motiverande kraft för en socialistisk omvandling. Till exempel har en av socialdemokratiens grundläggande premisser varit att kapitalismens begränsade frihet och jämlikhet kommer att ge upphov till överväldigande impulser till fullständig befrielse. Och idag finns en ny stark tendens att, utifrån i stort sett samma antagande, tänka att övergången till socialismen helt enkelt utgörs av en utvidgning av de medborgerliga rättigheterna, och *demokrati* har blivit ledord för olika progressiva strider, det enda gemensamma temat för vänsterns olika befrielseprojekt. Jag gillar tanken att betrakta socialismen som en utvidgning av demokratin, så länge målet är att hålla kvar det socialistiska projektet på en bestämt demokratisk kurs. Men jag är inte alls imponerad av den mycket gamla socialistiska illusionens nya teoretiska fällor, att den kapitalistiska frihetens och jämlikhetens ideologiska impulser har skapat ett oemotståndligt tryck att omvandla samhället på alla nivåer. Effekterna av den kapitalistiska demokratin har varit mycket mer tvetydiga än så, och denna syn på den socialistiska omvandlingen är bara ett trolleritrick som vill få oss att tro på en mjuk övergång från en kapitalistisk till en socialistisk demokrati.

Här får man inte ha några illusioner om vad demokrati har för innebörd och effekter under kapitalismen. Vi måste givetvis vara medvetna om den kapitalistiska demokratis *begränsningar*, det faktum att även en demokratisk kapitalistisk stat kommer att begränsas av kapitalackumulationens krav, och det faktum att den liberala demokratin lämnar den kapitalistiska utsugningen i huvudsak intakt. Men än mer, vi måste vara medvetna om den definitiva skada som kapitalismen har åsamkat demokratin, precis på samma gång som den har befrämjat dess utveckling.

Låt oss analysera denna motsägelsefulla enhet mellan framsteg och reträtt genom att jämföra med förkapitalistiska samhällen – och här tänker jag på samhällen som redan har delats upp i klasser. Jag ska tala fritt om ”förkapitalistiska” samhällen som om begreppet inte täckte en enorm blandning av sociala och kulturella former, vitt åtskilda i tid och rum, eftersom det går att göra vissa breda generaliseringar om dem när det gäller de viktiga tvistefrågorna. Framförallt är nyckeln till de politiska rättigheternas ställning i de förkapitalistiska samhällena, där bönderna var den viktigaste utsugna klassen, att utsugningen av dem tog formen av utomekonomiskt, politiskt, juridiskt, militärt förtryck. Det vill säga att de främsta formerna för utvinning av mervärde som de förkapitalistiska bönderna utsattes för – arrende och skatt – uppnåddes med hjälp av olika mekanismer för juridiskt och politiskt beroende: skuldslaveri, livegenskap, skattskyldighet, arbete åt godsägarna, etc. Det är inte svårt att se hur bara detta faktum gav juridiska privilegier och politiska rättigheter ett enormt värde och satte absoluta gränser för hur de fördelades. Den medeltida föreställningen om adeln sammanfattar det snyggt. Det är en föreställning som oupplösligt förenar den politiska och ekonomiska makten, och det fick förstås en innebörd för böndernas motstånd. Under det berömda engelska bondeupproret 1381, till exempel, som utlöstes av försöket att driva igenom en mantalskatt, formulerade rebelledaren Wat Tyler böndernas klagomål som ett krav på jämlik fördelning av

makten bland alla män. Och om man tänker på utsugningens karaktär i den här sortens samhälle, så är det inte alls förvånande att böndernas motstånd mot den ekonomiska utsugningen tog formen av att kräva en andel av sina härskares privilegierade juridiska och politiska ställning.

För bönder var den ekonomiska makten mot utsugning till stor del beroende av hur stor domsrätt deras egen politiska grupp, byn, hade gentemot godsägarnas och statens makt. Och definitions- mässigt begränsade och inkräktade varje utvidgning av byns domsrätt på godsägarnas makt att exploatera. Men en del makt var viktigare än annan makt. I motsats till kapitalismen var inte de förkapitalistiska godsägarna eller den mervärdesutvinnande staten lika beroende av att kontrollera produktionsprocessen som att ha makt att *tvinga fram* mervärde. De förkapitalistiska bönderna ägde fortfarande produktionsmedlen, och kontrollerade i allmänhet fortfarande produktionen både individuellt och kollektivt via sitt bysamhälle. Som i de andra förkapitalistiska formerna kännetecknades feodalismen av att tillägnandet i allmänhet skilde sig klarare från produktionsprocessen än under kapitalismen. Bönderna producerade, och sedan tog godsägaren ut arrende, eller staten tillägnade sig skatt. Eller så producerade bonden för sitt eget hushålls behov på sin egen lott under en dag, och en annan dag på godsägarens domäner, eller i någon sorts tjänst för staten. Så länge bondesamhällets domsrätt inte gick över gränsen till de juridiska och politiska mekanismerna för att utvinna mervärde, gick det alltså att vidmakthålla godsägarens eller statens makt att tillägna sig även om bönderna hade en betydande självständighet att organisera produktionen.

Bondesamhällen har då och då pressat på hårt mot dessa murar och fått betydande oberoende i sina lokala politiska institutioner, inrättat sina egna lokala domare istället för godsägarnas representanter, genomdrivit sina egna lokala rättigheter, och så vidare. Och i den mån de har fått detta *politiska* oberoende, så har de också kunnat begränsat den *ekonomiska* utsugningen. Men det har i allmänhet återstått ett sista och oöverstigligt hinder som har slagit tillbaka försöken att få bukt med förtrycket av bönderna, det vill säga muren mellan byn och staten. Bysamhället har så att säga blivit kvar utanför staten och varit underordnad den, som något främmande.⁶

Den atenska genombrytningen

Såvitt jag vet finns det bara ett fall i den förkapitalistiska historien där denna mur tydligt har brutits igenom, och det är den grekiska, eller mer specifikt, den atenska demokratin.⁷ Jag vill hävda att den

6 Angående denna punkt, se Teodor Shanin (som fick Deutscher-priset 1987), 'Peasantry as a Political Factor', och Eric Wolf, 'On Peasant Rebellions', i T. Shanin, red, *Peasants and Peasant Societies*, Penguin, Harmondsworth 1971, speciellt s 244 och 272.

7 Detta är en omstridd punkt som är svår att klargöra på denna föreläsningens begränsade utrymme. Den atenska demokratin välbekanta gissel, slaveriet och kvinnornas ställning, kan inte undgå att överskugga andra, mer tilltalande drag. Och det verkar otvivelaktigt avvikande att, som jag gör, hävda att ett väsentligt särdrag hos den atenska demokratin var hur mycket den *uteslöt* beroende ur produktionssfären – det vill säga hur mycket det atenska samhällets materiella grund var fritt och självständigt arbete. Jag ber att ni släpper misstron här, och hänvisar läsarna till andra skrifter där jag för detta resonemang mer utförligt – i synnerhet min bok, *Peasant-Citizen and Slave: The Foundations of Athenian Democracy*, London : Verso, 1988. Jag kräver inte att folk ska avfärda betydelsen av slaveri eller kvinnors ställning, utan för tillfället bara begrunda de atenska böndernas unika ställning. Det enda man för detta syfte behöver veta om mitt resonemang angående slaveriet, är att slavarbetet var relativt oviktigt inom jordbruket, i detta fortfarande jordbruksdominerade samhälle, och att den största delen av jordbruksproduktionen utfördes av oberoende småproducenter. (Här bör jag troligen betona att atenarna inte var de förstadium till borgerlig handelsnation som brukade figurera i en del marxistiska – men inte bara marxistiska – redogörelser, och som synbarligen fortfarande består inom det vanliga tänkandet.) Vad helst vi i övrigt kan säga om den atenska demokratin, så måste bondeproducenternas och även hantverkarnas ställning vara ett centralt och karakteristiskt drag.

antika atenska demokratins klart mest revolutionära aspekt, som saknar sin like, var böndernas unika ställning som *medborgare*, och byns ställning i förhållande till staten. I skarp motsättning till andra bondesamhällen var byn den atenska statens minsta beståndsdel, genom vilken bönderna blev medborgare. Det utgjorde inte bara en konstitutionell uppfinning, utan också en radikal omvandling av bönderna som saknar motstycke i den antika världen, eller faktiskt någon annanstans på den tiden. Om bönder, som Eric Wolf har sagt, är odlare på landsbygden vars överskott i form av arrende och skatt överförs till någon som ”utövar en verkligt överlägsen makt, eller *domän*, över dem”,⁸ då kännetecknades de atenska småbrukarna av en aldrig tidigare skådad – och senare utan motstycke – självständighet från den här sortens ”domän”, och följaktligen ovanlig grad av frihet från arrende och skatt. Skapandet av bondemedborgaren innebar att bönderna befriades från all sorts skatteförhållanden som tidigare hade kännetecknat de grekiska bönderna, och fortsatte att känneteckna bönderna på andra ställen.

Den grekiska demokratins betydelse går att mäta mot de andra utvecklade civilisationernas standard i den antika världen i Främre Orienten och Asien. Trots de många skillnaderna bland dessa andra stater sticker ett gemensamt drag ut: en skarp uppdelning mellan de härskande och de producerande klasserna, och i synnerhet jordbruksproducenterna. Denna uppdelning förkroppsligades i en lika skarp uppdelning mellan byarna och staten. Staten tenderade att organiseras som den som först tillägnade sig merarbetet, och utvann inte bara överskottet från de underordnade bondbyarna i form av skatt för offentliga syften utan som ett sätt för privat tillägnande, en sorts centraliserad hyra till de som ägde en del av staten. Alternativt var privat ägande och rätten att tillägna sig böndernas överskott en löneförmån för statsanställda.

I mindre skala verkar samma mönster ha funnits i bronsålderns Grekland innan städerna uppstod. I själva verket var det troligen mer regel än undantag att staten tillägnade sig överskottet och agerade på vad Robert Brenner har kallat ”klassliknande” sätt i de utvecklade förkapitalistiska samhällena.⁹ Vi kan inte förstå till exempel den franska absolutismen utan att erkänna statens roll som ett medel för tillägnande, med dess enorma apparat av lukrativa tjänster och skatteuttag från bönderna som en form för privat egendom, vilket var en resurs för de som ägde en bit av det. För den delen kan vi inte förstå en omvälvning som den franska revolutionen utan att inse att en viktig fråga var tillgången till denna lönsamma resurs.¹⁰

Jag kan sammanfatta den nästan allmängiltiga princip som den grekiska demokratin utmanade, genom att läsa följande stycke ur en gammal kinesisk text av Mencius – ett stycke som för övrigt med vissa förändringar skulle kunna ha skrivits av Platon: ”Varför skulle ni då tro ... att den som härskar över ett kungadöme också ska ha tid att bruka jorden? Sanningen är att vissa sorters angelägenheter passar de stora och andra de små. Även om vi antar att varje människa i sig själv skulle kunna förena alla möjliga sorters färdigheter som varje hantverk kräver, så skulle, om de själva skulle behöva göra allt de använder, alla bli fullständigt utmattade av trötthet. Förvisso är ord-

8 Eric Wolf, *Peasants*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1966, s 9–10.

9 Robert Brenner (som fick Deutscher-priset 1985), ‘Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe’, i T H Aston och C H E Philpin, red, *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge University Press, 1985, s 55–57. Denna artikel och den beledsagande artikeln i samma bok, ‘The Agrarian Roots of European Capitalism’, utgör enligt min åsikt den bästa diskussion som finns tillgänglig om ”utomekonomisk” utslagning och dess innebörd.

10 Se angående detta den banbrytande studien av George Comninel, *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge*, Verso, London 1987, speciellt s 196–203.

språket sant: 'Vissa arbetar med sina hjärnor, andra med sina kroppar. De som arbetar med sina hjärnor härskar, medan de som arbetar med sina kroppar blir styrda.' Att detta är sant är allmänt erkänt överallt under himlen."¹¹ Tja, nästan överallt under himlen, men inte i Aten. Och det är ingen slump, att när konservativa, antidemokratiska filosofer som Platon och Aristoteles skildrade sina idealstater, så återinförde de mycket medvetet och uttryckligen principen om uppdelning i härskare och producenter, och de ansåg helt klart att ett väsentligt drag hos den atenska demokratin var att bryta denna princip.

Jag har gått igenom allt detta för att betona en grundläggande punkt. I de förkapitalistiska samhällena hade utomekonomisk makt, politisk makt och juridiska privilegier en speciell betydelse, eftersom den ekonomiska makten att tillägna sig var oupplösligt förbundna med dessa. Här kan man tala om brist på utomekonomiska tillgångar eftersom de var alltför värdefulla att distribueras vida omkring. Vi kan karakterisera situationen med utomekonomiska tillgångar under *kapitalismen* genom att säga att den har bemästrat denna brist. Den har gjort det möjligt att distribuera utomekonomiska tillgångar mycket mer brett än vad som var möjligt tidigare, och i synnerhet de tillgångar som förknippas med medborgarskap. *Men* – och här kommer de dåliga nyheterna – den har bemästrat bristen på utomekonomiska tillgångar genom att minska deras värde.

Nedvärderingen av medborgarskapet

Låt oss då titta på detta grundläggande kännetecken hos kapitalismen, att den minskar värdet på det demokratiska medborgarskapet. Ett sätt att formulera resonemanget är att säga att kapitalismen har möjliggjort denna omfattande distribution av politiska tillgångar tack vare sitt typiska åtskiljande mellan det ekonomiska och det politiska. Vi har hört en hel del om skiljandet av det ekonomiska och det politiska under kapitalismen.¹² Jag tänker inte gå igenom detta slitna ämne igen, men vill utforska vad det har för innebörd i den aktuella frågan. Jag ska bara kort skissera de aspekter på åtskiljandet som är mest tillämpligt här. För det första är det förstås det faktum att den så kallade "ekonomin" får ett eget liv och egna lagar i form av marknaden, eftersom produktionen i allmänhet blir produktion för utbyte, och i synnerhet när arbetskraften blir en vara. För det andra är makten att tillägna sig inte längre direkt förbunden med att inneha utomekonomisk makt, politisk makt eller juridiska privilegier. Det betyder inte att den kapitalistiska utsugningen kan klara sig utan statens våld för att vidmakthålla den. Men kapitalisten får inte makt att suga ut genom att direkt hantera svärd eller inneha en del av staten. Lika viktigt är det faktum att makten att tillägna sig helt och hållet skiljs från utförandet av offentliga funktioner, juridiska, politiska, religiösa eller militära. Tänk till exempel på skillnaden mellan kapitalistklassen och de förkapitalistiska aristokraterna, som i typfallen var soldater, domare eller till och med präster. För både de antika homeriska härskarna och den feodala aristokratin var tillägnandet oskiljbart från sådana utomekonomiska funktioner, vilket det också var i de fall där den utsugande klassen var direkt organiserad som en tillägnande stat, eller där rätten till egendom var en löneförmån för offentliga tjänstemän.

Vad betyder allt detta för de utomekonomiska tillgångarnas ställning i det kapitalistiska systemet? Den första och mest uppenbara punkten är, att eftersom det kapitalistiska tillägnandet till skillnad från förkapitalistisk utsugning inte är beroende av att direkt utöva juridiska privilegier och politisk

11 Mencius, i Arthur Waley, *Three Ways of Thought in Ancient China*, Doubleday Anchor, Garden City, s 140.

12 Jag har diskuterat frågan utförligt i "The Separation of the Economic and the Political in Capitalism", *New Left Review* 127, maj-juni 1981, s 66–95.

makt, så utgör inte en utvidgning av juridiska och politiska rättigheter samma fara för kapitalisterna som för, låt oss säga feodalherren. I alla fall finns det under kapitalismen en särskild rent ”politisk” sfär åtskild från ”ekonomin”, och det möjliggör för första gången en ”demokrati” som är enbart ”politisk”, utan de ekonomiska och sociala konsekvenser som det exempelvis innebar för den antika grekiska demokratin, med sin tydliga bibetydelse av direkt folklig makt eller de fattigas herravälde. Den nya demokratin har förvisso inneburit stora framsteg i de representativa institutionerna, medborgerliga friheter och så vidare, men den har inte omfördelat samhällsmakten på det sätt som den antika demokratin förändrade förhållandena mellan utsugare och producenter.¹³

Den nya demokratiuppfattningen har också fått märkliga ideologiska effekter. Å ena sidan sägs det ofta att skillnaden mellan medborgerlig jämlikhet och samhällsekonomisk ojämlikhet gör den sistnämnda mer synlig och mindre acceptabel. Men det är minst lika sant att den liberala demokratin formella jämlikhet har till effekt att legitimera klassojämlikheter genom att förneka att de existerar. Det är kanske inte alltför överraskande att demokrati har upphört att vara det otvetydigt fula ord som det alltid har varit för de härskande klasserna fram till ganska nyligen i den moderna världen. Det har till och med gått att utnyttja demokratibegreppet mot ett direkt utövande av folklig makt – som till exempel när gruvarbetarförbundets utomparlamentariska aktioner fördöms som ”odemokratiska”. Själva tanken på demokrati har *urvattnats*.

Det är inte samma sak som att säga att den nya demokratin har saknat värde, eller att kapitalister accepterade den utan motstånd eller betänkligheter. Långt därifrån, vilket Thatchers Storbritannien och Reagans USA har anledning att känna till. Samtidigt kvarstår faktum att kapitalismen har tillåtit en utdelning av politiska rättigheter – ända till exempelvis allmän rösträtt för vuxna – i mycket större omfattning än vad som någonsin har ägt rum tidigare, och att den till stor del har tillåtit denna omfördelning av det politiska välståndet genom att devalvera det. Det är i själva verket den yttersta gränsen på den frigörelse som kapitalismen kan tolerera. Den måste begränsa demokratin till ett utarmat utomekonomiskt område, och när den är i behov av en utvidgad utomekonomisk sfär, som den gjorde under fascismen, så måste den helt och hållet göra sig av demokratin.

För att uttrycka det annorlunda, så innebär åtskiljandet av det politiska och ekonomiska under kapitalismen att det gemensamma livet skiljs från organiseringen av produktionen, och det politiska livet från organiseringen av utsugningen. Samtidigt förenar kapitalismen också produktion och tillägnande i en oskiljbar enhet. Tillägnandeprocessen under kapitalismen, utvinnandet av mervärde, går inte att skilja från produktionsprocessen, och båda dessa processer har avskiljts från den politiska sfären och så att säga privatiserats. Allt detta har konsekvenser för förutsättningarna för motstånd och kamp. Det finns till exempel ingen motsvarighet till bykommunens funktion i kapitalismen som en klassorganisation för bönderna under kampen mot aristokratin utsugning, det vill säga en sorts klassorganisation som på samma gång är enhetlig både ekonomisk och politisk. Under kapitalismen kan mycket hända i politiska och kommunala organisationer på varje nivå utan att på något grundläggande sätt påverka kapitalets makt att suga ut eller på något grundläggande sätt förändra den avgörande sociala maktbalansen. Kampen på dessa områden är fortfarande livsav-

13 Utvecklingen av de medborgerliga friheterna – som utgör ett betydande framsteg över den antika demokratin och fortfarande innehåller en viktig lärdom för den socialistiska demokratin – har varit särskilt viktig. Men det ska kanske mindre betraktas som ett demokratiskt framsteg än som ett framsteg under ”liberalismen” – det vill säga mindre att maktens avskiljande minskar än att kontrollen av en avskild makt förbättras, som jag har hävdad i *The Retreat from Class: A New ‘True’ Socialism*, London: Verso 1986, s 154–166.

görande viktig, men den måste organiseras och genomföras fullt medveten om att kapitalismen har en anmärkningsvärd förmåga att hålla den demokratiska politiken på avstånd från de avgörande samhällsliga maktcentrumen och skydda makten att tillägna sig och suga ut från den demokratiska kampen.

III. Kvinnans ställning

Det jag har sagt om de politiska rättigheternas minskade värde gäller förstås för alla, både män och kvinnor. Men det får några intressanta konsekvenser särskilt för kvinnor, eller snarare för relationerna mellan könen, som går långt utöver den rent politiska frågan. För det första är det ett uppenbart faktum att kvinnor under kapitalismen har fått politiska rättigheter som de inte kunnat drömma om i tidigare samhällen, och jag tror att det är säkert att säga att den allmänna tendensen mot en åtminstone formell jämlikhet har skapat ett tryck till förmån för kvinnans frigörelse som saknar historisk motsvarighet. Delvis kan denna utveckling kopplas till den övergripande nedvärdering av politiska tillgångar som har gjort det möjligt för härskande grupper att vara mindre sparsmakade med att dela ut dem. Men i detta fall står mycket mer på spel än formella medborgerliga rättigheter.

Låt oss återvända till våra förkapitalistiska exempel. Vi har koncentrerat oss på den typiska kombinationen av bondeproduktion och utomekonomisk utsugning. Vi kan nu överväga vad det betydde för kvinnans ställning. Här är det viktigt att komma ihåg, att där bönderna har varit de främsta producenterna och den främsta källan till överskott, vilket de i allmänhet har varit i de förkapitalistiska samhällena, så är det inte bara bonden själv utan bondens *hushåll* som har utgjort den minsta produktionsenheten, och även – och jag vill understryka detta – den grundläggande enheten för utsugning. Det arbete som godsägarna och staterna tillägnade sig från bönderna har varit familjearbete, och det har inte bara tagit formen av arrende- eller skatteskapande tjänster som har utförts gemensamt av bondefamiljen, eller andra sorters både privat och offentligt arbete, utan även hemarbete i godsherrens hushåll och förstås reproduktionen av själva arbetskraften, det vill säga att föda och uppfostra barn som kommer att bli arbetare, tjänare och till och med soldater i de härskande klassernas hushåll, på deras fält och ibland i deras arméer. Arbetsdelningen inom bondefamiljen har alltså varit hårt och oundvikligt knuten till de krav som har ställts på hushållsenheten genom dess roll i exploateringsprocessen. Oavsett vilka orsakerna har varit till den speciella arbetsdelningen mellan könen, så har den alltid förvrängts av de ojämlika produktionsförhållandenas hierarkiska och tvingande karaktär.

Det är speciellt viktigt att komma ihåg att de förkapitalistiska bönderna i allmänhet kontrollerade produktionsprocessen, medan godsägarna inte så mycket ökade sitt överskott genom att styra produktionen som genom att använda och öka sin makt att *utvinna* överskott, det vill säga sin juridiska, politiska och militära makt. Vi har redan talat om betydelsen av detta faktum för fördelningen av politiska rättigheter, men det fick också konsekvenser för relationen mellan könen i bondehushållen. Den avgörande punkten kan sammanfattas genom att säga att varhelst det finns utsugning där måste det finnas hierarki och tvångsdisciplin, och att de i detta fall koncentreras i hushållet och blir omöjliga att skilja från de dagliga förhållandena i familjen. Här kan det inte finnas den sorts tydliga skillnad mellan familjeförhållanden och organisering av arbetsplatsen som har utvecklats under kapitalismen.

Med andra ord har det sagts att böndernas ”dilemma” är att de både är ekonomiska ombud och

familjeöverhuvuden, och bondeenheten är ”både en ekonomisk enhet och ett hem”. Å ena sidan måste hushållet uppfylla sina egna krav som en konsumtionsenhet och som ett antal känslomässiga relationer, och även kraven från bondesamhället som den är en del av. Utifrån utsugarens synvinkel är bondehushållet å andra sidan, som Eric Wolf har uttryckt det, ”en källa till arbete och varor med vilka han ökar sitt maktkapital”.¹⁴ Ett resultat av denna motsägelsefulla enhet verkar vara att hushållet återskapar de hierarkiska och tvångsförhållandena mellan utsugare och utsugen. Som organisatör av produktionen agerar familjeöverhuvudet i viss mening som *ombud* för sin egen *utsugare*.

Nu skulle man ju kunna säga att det inte finns något absolut nödvändigt i att hierarkiska strukturer tar formen av manligt herravälde, även om det i allmänhet om än inte alltid har gjort det. Men frånsatt alla andra faktorer som kan gynna denna speciella sorts hierarki – som skillnader i fysisk styrka, eller de reproduktiva funktioner som upptar kvinnors tid – så finns det en benägenhet till manlig dominans i förhållandet mellan det förkapitalistiska bondehushållet och godsägarnas och statens värld. Än en gång är detta förhållande ofrånkomligen på samma gång både ekonomiskt och politiskt. Eftersom den utsugande makt som bondehushållet står inför i typfallet är ”utomekonomisk” – det vill säga juridisk, politisk och militär – så är den ouplösligt knuten till den enda sociala funktion som mest allmänt har varit ett manligt monopol, nämligen väpnat våld. Med andra ord ger samhällets övergripande organisering, och i synnerhet den härskande klassens karaktär, mannens makt en speciell fördel. Den makt och prestige som förknippas med mannens roll i samhället i stort och i den härskande klassens förhärskande ideologi, har i typfallet fått till konsekvens att mäns makt har stärkts både i de politiska och ceremoniella funktionerna i bondesamhället och i hushållet. Om familjeöverhuvudet är godsägarens och statens ombud, så är han utanför hushållet också dess politiska representant under mötet med godsägarnas och statens manligt dominerade utomekonomiska makt. Således tenderar den förkapitalistiska utsugningens utomekonomiska, politiskt tvingande karaktär att förstärka alla andra tendenser till manlig dominans i bondehushållet.

För övrigt kan ett viktigt test av dessa påståenden vara att tänka sig en underordnad producentfamilj där mannen inte har någon sådan politisk roll utanför hushållet, eller där de omgivande samhällsförhållandena inte är av denna utomekonomiska sort. Det närmaste jag kan tänka mig är en slavfamilj i den amerikanska södern, en grupp av människor som fullständigt har ryckts upp med rötterna och skiljts från sina samhälleliga rötter, utan någon juridisk eller politisk ställning, och infogad i en kapitalistisk ekonomi. Och det visar sig att ett av de speciella kännetecknen hos den amerikanska slavfamiljen, även mitt i ett samhälle där mannens makt var mycket hårdnackad, var att kvinnan hade ovanligt mycket makt. Det är något att fundera på.

Hursomhelst är i allmänhet inte organiseringen av produktionen och utsugningen så nära knuten till organiseringen av hushållet, och inte heller är makten över utsugningen direkt utomekonomisk, politisk eller militär. Även om kapitalismen har en exempellös energi att ackumulera, så uppfyller den huvudsakligen detta behov genom att öka arbetsproduktiviteten istället för med hjälp av direkt tvångsutvinning av överskottet. Tvånget att maximera produktiviteten och lönsamheten, och kapitallets och arbetarnas därav följande motsatta intressen, skapar förstas ett behov av en hierarkisk och hårt disciplinerad produktionsorganisering, men kapitalismen koncentrerar inte denna fientlighet, denna hierarkiska tvångsorganisering, i hushållet. De har en särskild lokal på arbetsplatsen. Och även där hemmet är närmare knutet till arbetsplatsen, som till exempel i det lilla familjejordbruket,

14 Wolf, *Peasants*, s 12–17.

så skapar den kapitalistiska marknaden sina egna relationer med världen utanför som skiljer sig från och ersätter de gamla relationerna mellan bondesamhället och de förkapitalistiska godsägarnas och staternas politiska, juridiska och militära makt. Dessa nya relationer har i typfallet fått till effekt att de patriarkala principerna försvagas.

De viktiga omständigheter som gjorde, låt oss säga, feodalismen benägen till manligt herravälde saknas här – det vill säga enheten mellan organiseringen av produktion och utsugning och organiseringen av familjen, det utomekonomiska förhållandet mellan utsugare och utsugna, och så vidare. Medan feodalismen verkade via en relation mellan godsherrn eller staten och *hushållet* förmedlat genom mannen, så strävar kapitalet efter direkta och omedelbara relationer med *individer*, manliga eller kvinnliga, som utifrån kapitalets synvinkel antar identiteten som abstrakt arbete. Män som vill bevara de gamla mönstren med manligt herravälde har tvingats försvara sig mot kapitalismens upplösande effekter – till exempel *mot* effekterna av att ett allt större antal kvinnor lämnar hushållet för att ingå i arbetskraften.

IV. Kapitalismen och den utomekonomiska sfären

Vi har talat om de olika konsekvenserna av att kapitalismen skiljer den ekonomiska utsugningen från den utomekonomiska makten och identiteterna. Det återstår en del att säga om dess ideologiska effekter. Idag får vi höra från de ”postmarxistiska” teoretikerna, inte bara att den kapitalistiska demokratin har givit kraftfulla ideologiska impulser till alla möjliga sorters frihet och jämlikhet, utan också att de väsentligaste egenskaperna hos den nuvarande situationen i det kapitalistiska väst är politikens autonomi och samhällsidentiteternas öppenhet. Låt oss titta på de drag hos kapitalismen som dessa påståenden uppenbarligen avser.

Återigen har paradoxalt nog just de punkter som har minskat värdet på de utomekonomiska tillgångarna i de kapitalistiska samhällena givit intryck av att *förbättra* de utomekonomiska tillgångarna och utvidga deras omfattning. Detta intryck har de kapitalistiska ideologerna tagit för verklighet, och de försäkrar oss att den liberala kapitalismen är det sista ordet rörande frihet och demokrati, och det verkar nu som om även folk till vänster accepterar det. Ytligt sett verkar kapitalismen lämna mycket stora fria områden utanför ekonomin. Produktionen är innesluten i speciella institutioner, fabriker och kontor. Arbetsdagen är tydligt skild från timmar utan arbete. Utsugningen är inte formellt förknippad med juridiska eller politiska nackdelar. Det verkar finnas ett brett spektrum av sociala relationer som ligger utanför produktionen och utsugningen och skapar en mångfald samhällsidentiteter som inte är direkt knutna till ”ekonomin”. Samhällsidentiteterna verkar i detta avseende vara mycket ”öppnare”. Så ekonomins avskildhet kan förefalla ge en större spännvidd, friare tillgång till världen utanför den.

Men i själva verket har kapitalismens ekonomi inkräktat på och begränsat det utomekonomiska området. Kapitalet har skaffat sig en privat kontroll över frågor som en gång låg inom den offentliga sfären, samtidigt som det har överlämnat sociala och politiska ansvarigheter till en formellt åtskild stat. Även alla de av samhällslivets områden som ligger utanför de omedelbara produktions- och tillägnandesfärerna, och utanför kapitalisternas direkta styre, är underordnade marknadens tyranni, något som kan kallas kommodifiering* av de utomekonomiska tillgångarna. Det finns knappast en

* *Kommodifiering* är omvandlingsprocessen av varor, tjänster, idéer och även människor till varor eller produkter – öa.

enda sida av livet i det kapitalistiska samhället som inte på ett djupgående sätt bestäms av marknadens logik.

Om politiken under kapitalismen har en speciell (relativ eller på annat sätt) autonomi, så är den i en viktig mening svagare, inte starkare, än den förkapitalistiska politikens autonomi. Eftersom åtskildandet mellan det ekonomiska och det politiska också har inneburit att tidigare politiska funktioner har överförts till den avskilda ekonomiska sfären, så begränsas statens politik mer, snarare än mindre, av specifikt ekonomiska absoluta krav och de tillägnande klassernas anspråk. Här kan vi erinra oss våra tidigare exempel från de förkapitalistiska stater (inklusive det klassiska exemplet med "bonapartism") som saknade härskande klasser i den mån som de själva var "klassliknande", och tävlade med andra klasser om tillägnandet av samma bondeproducerade överskott.

Det brukade vara en självklarhet för vänstern att samhällslivet under kapitalismen är unikt underordnat och format av "ekonomins" absoluta krav, men de senaste trenderna inom den postmarxistiska teorin verkar ha övergivit denna enkla insikt. Det är i själva verket inte för mycket att säga att de har blivit lurade av kapitalismens mystifierande utanpåverk, av den ensidiga illusionen att kapitalismen på ett unikt sätt har befriat och berikat den utomekonomiska sfären. Men om politikens autonomi, de sociala identiteternas öppenhet, och den vidsträckta fördelningen av utomekonomiska tillgångar är en del av sanningen, så är de verkligen bara en del, och dessutom en liten och motsägelsefull del.

Men det måste sägas att det inte är överraskande med denna benägenhet att bara se en del av bilden. Det är en av kapitalismens mest påfallande särdrag, denna förmåga att dölja sitt ansikte bakom en mask av ideologiska mystifieringar. Om man tänker på det, så är det mer överraskande att det har utvecklats en allmänt accepterad uppfattning enligt vilken kapitalismen påstås vara ovanligt *genomskinlig* i sina utsagnings- och förtrycksrelationer. Samhällsvetare säger ofta att kapitalismens klassrelationer till skillnad från de förkapitalistiska produktionssätten är ovanligt tydligt klargjorda, och inte längre döljs av icke ekonomiska kategorier som statusskillnader eller andra icke ekonomiska principer om uppskiktning. Ekonomiska relationer framstår tydligt eftersom ekonomin inte längre är innesluten i icke ekonomiska sociala relationer. För första gången, säger de, har det blivit möjligt att tala om *klassmedvetande*. Intressant nog kan till och med de som förnekar betydelsen av klass i det kapitalistiska samhället skriva under på denna uppfattning. De kan hålla med om att den ekonomiska sfären är åtskild under kapitalismen och om att det är klart att klass är en otvetydigt ekonomisk kategori, och sedan kan de gå vidare och behandla dess avskildhet som *isolering* och förvisa den till en avskild periferi. De kan till exempel säga, att även om folk kan tillhöra klasser, så är klassidentitet av marginell betydelse i människors erfarenheter. Folk har andra identiteter som inte har något med klass att göra och är mer bestämmande.

Återigen finns det ett korn av sanning i en del av detta, men återigen är det bara en del av en motsägelsefull sanning, så delvis att det blir en grav förvanskning. Folk har givetvis olika andra samhällsidentiteter än klass, och givetvis formar dessa deras erfarenheter på kraftfulla sätt. Men denna enkla självklarhet kommer inte att öka vår förståelse särskilt mycket, och det kommer förvisso inte att säga oss särskilt mycket om hur dessa identiteter ska vara med under skapandet av en socialistisk politik, så länge vi fortsätter att vara diffusa om vad dessa identiteter betyder, inte bara vad de visar om folks erfarenheter utan också vad de döljer. För det första har alltför lite uppmärksamhet riktats mot kapitalismens makalösa förmåga att dölja verkligheten med utsugning och klass

– eller snarare så underlåter fler och fler att medge att denna mask är en mask. Det har funnits en benägenhet att glömma till och med Marx' elementära insikt om den dunkla relationen mellan kapital och arbete, där arbetets obetalda del är fullständigt dold. Långt från att vara mer transparent än andra former, är den kapitalistiska utsugningen mer maskerad än några andra. Detta är den mest grundläggande missuppfattningen i de kapitalistiska förhållandenas mitt, men bara en av många. Det finns också den välbekanta varufetischismen som ger förhållandena mellan människor intryck av att vara ett förhållande mellan ting, det finns den politiska mystifieringen att medborgerlig jämlikhet innebär pluralism och att det inte finns någon härskande klass under kapitalismen, och så vidare.

Klassmystifiering

Allt detta är välbekant, men jag måste betona att kapitalistisk utsugning och ofrihet på många sätt är mindre, inte mer, genomskinlig än det förkapitalistiska tyranniet. Utsugningen av den medeltida bonden, till exempel, gjordes mer och inte mindre tydlig av feodalismens juridiska erkännande av hans beroende. I motsats till detta är det troligt att arbetarnas juridiska jämlikhet, avtalsenliga frihet och medborgarskap i en kapitalistisk demokrati döljer de bakomliggande relationerna av ekonomisk ojämlikhet, ofrihet och utsugning. Med andra ord är själva det åtskiljande av det ekonomiska från det utomekonomiska som påstås visa klassverkligheten under kapitalismen, istället något som mystifierar de kapitalistiska klassförhållandena. Kapitalismens innebörd kanske är att förneka betydelsen av klass i samma ögonblick som och med samma medel som den befriar klass från sina utomekonomiska rester. Om kapitalismens innebörd är att skapa en rent ekonomisk klasskategori, så ger den också intryck av att klass *bara* är en ekonomisk kategori, och att det finns en mycket stor värld bortom "ekonomin" där klassbeteckningen inte längre gäller. Att behandla detta intryck som om det vore en avslöjad och slutgiltig verklighet är förvisso ingen utveckling av analysen av kapitalismen. Det misstar problemet för lösningen, och ett hinder för en möjlighet. Det är mindre upplysande än den okritiska förkapitalistiska politiska ekonomin, och att bygga en politisk strategi på ett fasthållande av denna mystifiering istället för att försöka bemästra den måste säkerligen vara kontraproduktiv.

Vad betyder då allt detta för de utomekonomiska tillgångarna i det kapitalistiska samhället och det socialistiska projektet? Låt mig sammanfatta: kapitalismens strukturella likgiltighet inför samhällsidentiteten hos de människor som den utnyttjar gör den unikt förmögen att avskaffa den utomekonomiska ojämlikheten och förtrycket. Det innebär, att även om kapitalismen inte kan garantera befrielse från, låt oss säga, köns- eller rasförtryck, så går det inte heller att garantera att kapitalismen avskaffas om denna frigörelse uppnås. Samtidigt gör samma likgiltighet inför dessa utomekonomiska identiteter att kapitalismen kan utnyttja dem som ideologisk täckmantel på ett särskilt effektivt och flexibelt sätt. Medan utomekonomiska identiteter i de förkapitalistiska samhällena oftast belyste utsugningsförhållandena, så fungerar de i typfallet under kapitalismen som en fördunkling av det främsta sättet att förtrycka som är specifikt för det. Och medan kapitalismen möjliggör en makalös omfördelning av utomekonomiska tillgångar, så gör den det genom att minska värdet på dem.

Hur är det då med socialismen? I sig själv kanske inte socialismen kan garantera att de utomekonomiska tillgångarna uppnås fullt ut. Den kanske inte i sig själv garanterar att de historiska och kulturella mönstren av kvinnoförtryck och rasism krossas. Men den kommer åtminstone att göra två

viktiga saker i detta avseende, fränsett att avskaffa de former av förtryck som män och kvinnor, svarta och vita, delar som medlemmar i en utsugen klass. För det första kommer den att undanröja de ideologiska och ekonomiska behov som under kapitalismen fortfarande kan tillfredsställas med hjälp av köns- och rasförtryck. Socialismen kommer att bli den första samhällsformen sedan klassamhället uppstod, vars reproduktion som samhällssystem äventyras av underkastelse- och förtrycksförhållanden och -ideologier snarare än att gynnas av dem. Och för det andra kommer den att göra det möjligt att omvärdera de utomekonomiska tillgångar vars värde har vattnats ur av den kapitalistiska ekonomin. Den demokrati som socialismen erbjuder grundar sig på att "ekonomin" åter införlivas i samhällets politiska liv, och det börjar med att den underordnas producenternas eget demokratiska självbestämmande.

Av detta följer flera strategiska punkter, som kan sammanfattas mycket kort. Socialister måste stöda all befrielsekamp som går att vinna inom kapitalismens ramar, men vi måste också titta bortom dessa ramar. Och vårt synfält kommer att begränsas om vi accepterar kapitalismens mystifieringar, dess illusioner om den utomekonomiska sfärens rikedom och självstyre, dess felaktiga intryck av att förvisa klassförhållandena till en marginell och isolerad ekonomisk sfär, dess försök att framställa en devalverad politisk valuta som den mänskliga frigörelsens valuta.